

15. Székesfehérvár

Baranyai Nóra

15.1. Bevezetés

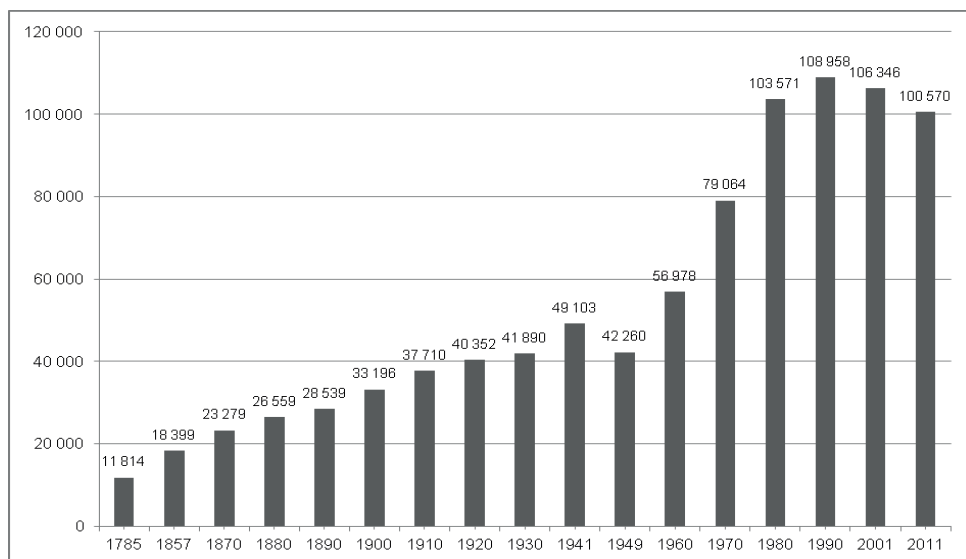
Székesfehérvár a rendszerváltozás után az ország sikervárosainak egyike volt, amit annak köszönhetett, hogy a település adottságainak, múltból fakadó előnyeinek kihasználásával, tudatos várospolitikai alkalmazásával az elsők között tudott úrrá lenni a válságon, s elindulni a növekedés útján. A tanulmány rövid történeti áttekintés után bemutatja a város fejlődése szempontjából meghatározó főbb állomásokat és kulcsfontosságú területeket.

15.2. A múlt

Székesfehérváron szinte a település megalapításával (972) egy időben jelentek meg azok a szerepkörök és funkciók, amelyek később nagyvárossá válásában is meghatározónak bizonyultak. A *központi és szakrális funkciók* kialakulása I. Istvánhoz kötődik, aki Fehérvárt jelölte ki saját egyházának székhelyéül (BÓNIS 1967). E szerepkörök István és Imre szentté avatása után (1083), a hozzájuk köthető szakrális tárgyak, események, valamint a koronázások, temetések révén megerősödtek (DEMETER 2017). A *kereskedelmi és nemzetközi funkció* is korán jelentőséghez jutott: a települést tudatosan a kereskedelmi és zarándokutak találkozásában hozták létre (KRALOVÁNSZKY 1967), s az útvonalak bővülése a későbbiekben is kiemelkedő szerepet játszott a város fejlődésében. A *közigazgatási funkció* a megyerendszer megszervezésével (1009), az *alkotmányos funkció* a Székesfehérváron megtartott törvénylátó napokkal, az 1222-ben kiadott Aranybullával és az I. Istvántól (de valószínűleg inkább III. Istvántól) származó első kiváltságlevéllel erősödött meg (DEMETER 2017). A szakpolitikai feladatok közül az *oktatási funkció* szintén a kezdeti időszaktól, az István-kori káptalani iskolák megalakulásától datálódik (SURÁNYI 2004).

A tatárjárást követően IV. Béla áttette a királyi székhelyet Budára, ezzel, valamint a kereskedelmi útvonalak áthelyezésével Székesfehérvár gazdasági és társadalmi értelemben is visszaesett. A város a török alóli felszabadulás után, 1703-ban ismét *szabad királyi várossá* vált, azonban korábbi jelentőségét már soha nem nyerte vissza. A középkori szerepkörök közül az 1700-as évek második felében Székesfehérvár megye- és püspöki székhelyként a közigazgatási, papi szemináriumán keresztül pedig az oktatási funkcióját őrizte meg (BÁCSKAI 1974). Ebben a korszakban a betelepülő német polgárság vezetésével újjáalakult a kereskedelem, kialakult a kisipar, de ezek jelentősége lokális jellegű maradt. A reformkor csupán kulturális téren jelentett fontos előrelépést a város számára.

A dualizmus Székesfehérváron visszafogott és szerény fejlődést hozott, amit a népességszám viszonylag alacsony ütemű bővülése is jelzett. A városban lassan haladt a tőkefelhalmozás, s az ipari üzemekkel, vállalatokkal szembeni céhes ellenállás is lassította a kapitalista folyamatokat. A korszak legnagyobb jelentőségű beruházása, a *vasútépítés* a pozitív eredmények (a város központi szerepkörének újbóli növekedése) mellett magával hozta a főváros elszívó erejének erősödését is (MOLNÁR 2004). A fejlődést egyéb tényezők – többek között a lobbiképes és meghatározó személyek, politikusok hiánya – is hátráltatták (CSURGAI HORVÁTH 2018). A fentiek ellenére Székesfehérvár a századfordulón funkcionális értelemben *teljes értékű, fejlett, központi szerepkörű megyeszékhelyként és törvényhatósági joggal rendelkező* fejlett középvárosként az ország 149 városa közül a 13. helyen állt (BELUSZKY 1999). A település egyik leggyorsabban fejlődő időszaka az 1930-as évekre tehető. A Szent Imre-év (1930) és a Szent István-év (1938) által keretbe foglalt időszakban, s különösen az utóbbira való felkészülés jegyében Csitáry G. Emil polgármester deklarálta a történelmi múltra alapozta a *komplex városfejlesztést*, amelynek eredményeként infrastrukturális, gazdasági és társadalmi értelemben is kialakult az a modern nagyváros, amelyre a későbbiekben alapozni lehetett. Ekkor települtek például Székesfehérvárra azok a *hadiüzemek*, amelyek az államszocialista iparosítás időszakában a város legjelentősebb vállalataivá váltak: a vadásztölténygyár (Videoton), a repülőgép-javító (Ikarus) és az alumíniumgyár (Könnyűfémű). A második világháborúban azonban a vasút, a gyárak területe, a lakóházak jelentős része megsemmisült, megrongálódott, s az 1930-as évekre jellemző jelentősebb népességbeáramlással kedvezőre forduló társadalmi folyamatok is megakadtak.

40. ábra

Székesfehérvár népességének változása 1785 és 2011 között (fő)

Forrás: NÉDA (é. n.)

Az államszocializmus az ipari, ezen belül is a *nehézipari* fejlesztések korszakát hozta el Székesfehérvárra. Az iparosítás jelentősen megváltoztatta a korábban mezőgazdasági dominanciával rendelkező, erőteljesen vidékies város országon belüli gazdasági súlyát (FARKAS–MENYHÁRT–TATÁR 1970). A hadiüzemek talaján újraindított termelés intenzív növekedést generált, ami a nagyvállalatok munkaerőigényének kielégítésére alkalmas munkaképes korú népesség beáramlásában (1949 és 1980 között évtizedről évtizedre 30%-ot meghaladó arányban nőtt a népességszám), s az elhelyezésüket lehetővé tevő lakás-, illetve lakótelep-építések formájában is jelentkezett a városban, végleg átalakítva a településképet. Jóllehet, az évek előrehaladtával Székesfehérvár folyton *szélesedő munkaerőpiaci vonzáskörzetével* egyre fontosabb foglalkoztatóközponttá vált, az ipar térbeli szervezése szempontjából jelentőségében elmaradt a többi nagyvárostól. A városi székhelyű vállalatok településen kívüli tevékenysége minimális volt. A termelőerők erősebb helyi koncentrációja és az iparnak a várostérség szervezésében játszott mérsékelt szerepe miatt Székesfehérvár csak a *gyengébb regionális kapcsolatokkal bíró másodlagos iparirányító központok* közé volt sorolható. A fentiek ellenére a város gazdaságának növekedése töretlen volt az államszocializmus időszakában. Az *ipari foglalkoztatottak* száma alapján Székesfehérvár országon belüli pozíciója is megváltozott, s 1990-ben már az ötödik helyen állt (BARTA 2002). A gazdasági és foglalkoztatási funkciók mellett a városfejlődés egyéb szerepkörök ki-, illetve újjáalakulását is magával hozta. Bár a kulturális funkciók továbbra is gyengék maradtak (például nem volt önálló színházi társulata a városnak), a város képzőművészeti gyűjteménye méltán lett országos hírv és elismert. A népesség bővülése természetesen eredményezte az oktatási funkciók megerősödését, s a közoktatási intézményeken túl az 1970-es években a város régi vágya⁹² is teljesült a *felsőoktatás* megjelenésével. Elsőként a Kandó Kálmán Villamosipari Műszaki Főiskola (1970), majd a Bánki Donát Gépipari Műszaki Főiskola, valamint a soproni Erdészeti és Faipari Egyetem Földmérési és Földrendezői Főiskolai Kara (1972) indított Székesfehérváron kihelyezett karok formájában képzéseket.

15.3. Fejlődési irányok a rendszerváltozás után

15.3.1. A gazdaságfejlődés folyamata és szakaszai

A rendszerváltozást követő években Székesfehérváron is a gazdasági és a szerkezetváltási *válság* jelei jelentkeztek. A helyzet súlyosságát fokozta a városban, hogy a nagyvállalatok – miután meghatározó részben mind a KGST-piacokra termeltek – összeomlottak, a munkanélküliség az egekbe szökött. A válságból való kilábalást az államszocialista korszakból fennmaradt alapokon valósította meg Székesfehérvár. A nagyvállalatok megszűnését vagy spontán és állami privatizáció útján megvalósuló túlélését követően a város ipari hagyományai (ipari létesítmények és infrastruktúra, tömegesen rendelkezésre álló szakképzett munkaerő, munkakultúra) képezték a település vonzerejének egyik, s talán legjelentősebb pillérét. Az akkori *városvezetés* (Babai István polgármester 1987–1994)

⁹² A 19. század elején Székesfehérvár több ízben is sikertelenül próbálkozott felsőoktatási intézmény áthelyezésével történő alapításával; a századfordulón a pécsi jogakadémia, majd 1840-ben a pápai főiskola átvétele is kudarcba fulladt, így a város egyetlen felsőfokú intézménye az 1802-ben alapított papi szeminárium volt (LAUSCHMANN 1995; DEMETER 2017).

ezt és Székesfehérvár egyéb, a külföldi működőtőke számára lényeges telephelyválasztási adottságait⁹³ kihasználva, a befektetni kívánók számára további kedvező feltételeket⁹⁴ ajánlva tudta a városba csábítani az első transz- és multinacionális vállalatokat (BARTA 2002; SZIRMAI et al. 2002; SZŐKE 2018). A fentiek hatására 1993–1998 között nagyarányú tőkebeáramlás indult meg, s Székesfehérvár Budapest és Győr után a harmadik legnagyobb külföldi befektetői területté vált (SZIRMAI et al. 2002).

A *külföldi vállalatok letelepedésével* a munkaerőpiaci problémák megoldódtak, csökkent a munkanélküliség, Székesfehérvár a foglalkoztatás terén kezdte visszanyerni korábbi központi funkcióját, sőt, egy bizonyos idő elteltével a cégek egy része (különösen az IBM) kénytelen volt Kelet-Magyarországról, később pedig már a határon túlról biztosítani a munkaerő-utánpótlást. A lakosság életkörülményei, a városi szolgáltatások ugyanakkor elmaradtak az elvárt szinttől, a vállalatoknak nyújtott közvetlen és közvetett kedvezmények eredményeként a helyi önkormányzat pedig csődközeli állapotba került (BARANYAI 2001).

A gazdasági prosperálás ellenére jelentkező problémák megoldásának szükségességét a helyi önkormányzat is érzékelte, s az 1997 után született *fejlesztési stratégiák és programok* különböző javaslatok formájában mind foglalkoztak ezek kezelésével. Az új prioritások között a korábban alkalmazott mennyiségi helyett minőségi szemlélet bevezetését, extenzív és intenzív növekedést biztosító vállalkozások egyidejű befogadását, a már letelepedett vállalatok helyben tartását, valamint a minőségi életkörülmények megteremtésén keresztül a népesség megtartását, illetve utánpótlását találjuk. A vállalatok (és a vállalati menedzserréteg) *helyi beágyazottságának* megteremtése bizonyos esetekben sikerrel, más esetekben teljes kudarccal (például az IBM kivonulása szinte egyik pillanatról a másikra) zárult. A befektetésösztönzés során alkalmazott eszközök egy része (például az iparüzési adó elengedése, engedélyeztetési eljárások felgyorsítása) ideiglenes jellegénél fogva nem volt képes a város iránti elkötelezettség megteremtésére, így az új fejlődési szakaszban a betelepült cégek megtartása vált központi érdeké. A lehetséges megoldások között szerepelt, hogy bérbeadás helyett átadták a beruházóknak a befektetési területeket, vagy az önkormányzat lemondott elővásárlási jogáról. Az önkormányzati segédlettel kialakított beszállítói kapcsolatok szintén a transz- és multinacionális vállalatok lokális beágyazottságát voltak hivatottak elősegíteni,⁹⁵ míg a cégek vezetőinek szintjén a lakókörülmények, az életvitelszerű Székesfehérváron tartózkodás feltételeinek (például angol tanítási nyelvű iskola) megteremtése szolgálta ezt a célt (SZŐKE 2018).

⁹³ Ezek közé tartozott például a jó földrajzi, közlekedésföldrajzi elhelyezkedés, elérhetőség és infrastrukturális ellátottság.

⁹⁴ Ezek között említhetők például az iparüzési adó alóli felmentés, az engedélyeztetési eljárások felgyorsítása, a zöldmezős beruházások számára szabad területek biztosítása, a kialakított ipari parkok a kapcsolódó szolgáltatásokkal.

⁹⁵ Azok a vállalatok, amelyeknek menedzserrétegében magyarok is szerephez jutottak (Visteon, Alcoa) a termelésbe is bevonták a magyar kis- és közepes vállalkozásokat, ám egy másik, jellemzően a betanított munkára alapozott termelésben érdekelt csoport nem törekedett beszállítói kapcsolatai bővítésére, hiszen tevékenységüket a profitmaximalizálás határozta meg, ekképpen helyi kötődéseik sem alakultak ki (SZIRMAI et al. 2002).

43. táblázat

A regisztrált gazdasági szervezetek megoszlása nemzetgazdasági ágazatok szerint Székesfehérváron 2008 és 2016 között (%)

Nemzetgazdasági ágazat	2008	2013	2016
Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat (A)	5,06	6,22	6,78
Bányászat, feldolgozóipar, villamos energia stb. (B+C+D+E)	6,16	5,48	5,53
Építőipar(F)	6,93	5,61	5,15
Kereskedelem, gépjárműjavítás(G)	13,22	12,90	11,20
Szállítás, raktározás(H)	2,61	2,19	2,10
Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás (I)	4,67	4,35	3,94
Információ, kommunikáció (J)	3,67	3,63	3,79
Pénzügyi, biztosítási tevékenység (K)	3,61	3,06	2,66
Ingatlanügyletek (L)	22,06	22,51	23,63
Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység (M)	13,53	14,42	14,85
Adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység (N)	5,53	5,17	4,72
Közigazgatás, védelem, kötelező társadalombiztosítás (O)	0,00	0,02	0,01
Oktatás (P)	2,49	4,52	4,67
Humán-egészségügyi, szociális ellátás (Q)	4,19	2,74	3,03
Művészet, szórakoztatás, szabadidő (R)	2,38	3,03	3,26
Egyéb szolgáltatás (S)	3,86	4,13	4,67
Egyéb tevékenység (T+U)	0,02	0,01	0,00

Forrás: KSH T-STAR adatok alapján a szerző saját szerkesztése; adatok forrása: TeIR

A rendszerváltozást követő időszakban mind a városban működő jelentősebb vállalatok, mind a foglalkoztatottak arányait tekintve a feldolgozóipar tekinthető a legjelentősebb ágazatnak. A helyi gazdaságban a globális pénzügyi és gazdasági válság sem okozott jelentősebb átrendeződést, a (regisztrált) vállalkozások ágazatok szerinti megoszlása (43. táblázat) viszonylag stabil a 2008–2016 közötti időszakban. A minőségi fejlődés zálogának tekintett *innovációs tevékenységek* (44. táblázat) elterjesztése, elterjedése sem valósulhatott meg egyik pillanatról a másikra, de az elvárt minőségi előrelépésről tanúskodik, hogy a városban a *high-tech* és a *medium high-tech feldolgozóipar*, valamint a tudásintenzív szolgáltatások területén működő gazdasági szervezetek száma és aránya (a területi szintek, illetve a megyei jogú városok átlagát tekintve is) *magas*. A high-tech feldolgozóiparon belül az elektronikai és híradástechnikai berendezéseket gyártó, míg a medium high-tech iparon belül a járműgyártást végző vállalkozások aránya magas (*Székesfehérvár Megyei Jogú Város településfejlesztési koncepciójának...* 2018).

Az új évezredben tehát a termelésben egyre dominánsabbá váltak a *minőségi szempontok*, s megnyílt az út a társadalmi igényeknek megfelelő, az (ágazati, területi) együttműködésen alapuló, fenntartható *várospolitikai* irányába (SZIRMAI et al. 2002). Ennek az újra felfelé ívelő s a városvezetés elvárásaihoz is jobban illeszkedő időszaknak vetett véget a 2008-ban kirobbant globális pénzügyi és gazdasági válság. A begyűrűző krízis elsősorban a külföldi tulajdonú gazdasági szervezeteken, transz- és multinacionális vállalatokon keresztül éreztette hatását (BARTA–LÖCSEI 2011; EGEDY 2012), így gyorsan elérte a külföldi tőkebefektetéseket elsődlegesen vonzó közép-dunántúli régiót, benne Székesfehérvárt. A válság megmutatta, hogy a város *gazdasága sérülékeny*, s nagy a világgpiaci folyamatoknak való

kitettsége. A 45. táblázat adatai közül szembeötlő a székesfehérvári cégek kiugró külföldi tulajdoni hányada (emellett az egyéb eredmények tekintetében a nagyvárosok között első–harmadik helyen teljesítenek), ami a pozitívumok mellett negatívumokkal is párosulhat. Az esetleges negatívumok egyrészt a profit jelentős részének külföldi hasznosulásában, másrészt pedig – adott körülmények között – a város gazdasági sebezhetőségében (például kedvezőtlen piaci folyamatok miatti kivonulás vagy termelésáthelyezés, lásd az IBM esetét 2002-ben) ragadhatók meg. Az adatokhoz további kiegészítésként szolgál, hogy a városban országosan is kiemelkedő eredménnyel rendelkező vállalatok működnek. A HVG 2017-es, árbevételek alapján készített országos listáján a Harman Becker Kft. a 19., a Denso Gyártó Magyarország Kft. a 48., az Arconic-Köfém Kft. az 51. helyen végzett. A *Forbes* magazin 2018. novemberi száma a legértékesebb, 100%-ban magyar tulajdonban lévő cégekről közölt összeállítást; a lista élén a székesfehérvári székhelyű Videoton Holding Zrt. állt 231,4 milliárd forinttal, míg az Alföldi Tej Zrt. 8,7 milliárd forintos értékével a 85. helyen végzett.

44. táblázat

Az innovációs teljesítmény mutatói 2013-ban (db, %)

		Székes- fehérvár	Fejér megye	Megyei jogú városok ösz- szesen	Ország
működő vál- lalkozások száma (db)	high-tech feldolgozóipar	45	84	744	2357
	medium high-tech feldol- gozóipar	72	196	1080	4503
	tudásintenzív szolgálta- tások	3 984	8 892	55 957	154 355
vállalkozások aránya az ösz- szes működő vállalkozáson belül (%)	high-tech feldolgozóipar	0,56	0,36	0,54	0,37
	medium high-tech feldol- gozóipar	0,89	0,84	0,78	0,7
	tudásintenzív szolgálta- tások	49,24	38,15	40,55	24,11

Forrás: Székesfehérvár Megyei Jogú Város településfejlesztési koncepciójának... 2018, 173. alapján a szerző saját szerkesztése

45. táblázat

A vállalkozások gazdasági ereje a nagyvárosokban 2015-ben (ezer Ft és %)

	adózás előtti eredmény (m Ft)	értékesítés nettó árbevétel (m Ft)	bruttó hozzá- adott érték (m Ft)	exportérté- kesítés ará- nya (%)	külföldi tu- lajdoni há- nyad (%)
Debrecen	196,34	1 580,40	457,16	34,27	13
Győr	336,66	3 939,38	1 134,30	76,79	18
Kecskemét	73,53	1 974,23	311,81	69,02	16
Miskolc	38,12	1 158,32	268,66	37,48	15
Nyíregyháza	56,78	928,82	211,77	40,2	37
Pécs	38,50	606,43	192,21	14,58	9
Szeged	73,18	1 098,59	265,94	16,07	22
Székesfehérvár	1 136,55	1 725,49	464,98	67,04	63

Forrás: TeIR (é. n.) 2015-ös NAV-adatai alapján a szerző saját szerkesztése

Szintén a helyi, illetve letelepült gazdasági szervezetek erősségére, jelentőségére utal, hogy megfizetett *iparűzési adójukon* keresztül mennyire tudnak hozzájárulni a városok fejlesztéséhez, fejlődéséhez, hiszen ezek a pénzüsszegek jelentik a helyi költségvetésben a szabadon felhasználható forrásokat. 2007-ig Székesfehérváron volt a legnagyobb összegű ez az adónem, azóta azonban Győr áll a képzeletbeli ranglista élén.

15.3.2. Demográfiai és munkaerőpiaci folyamatok

Székesfehérvár népességszáma az 1990-es népszámlálás idején érte el a *csúcst* (108 958 fő), bár már az ezt megelőző évtizedben is jelentősen visszaesett a népmozgalom (a természetes szaporodás és a vándorlási egyenleg) dinamikája. Ennek egyik oka a város munkaerőpiacának telítődése, így vonzerejének csökkenése, a másik pedig a már az 1980-as években meginduló szuburbanizáció volt; már az 1980–1989 közötti időszakban számos, jellemzően szomszédos település vándorlási többletet könyvelhetett el.

Az 1990-es évek elején eszkalálódó, a gazdasági szerkezetváltásból (46. táblázat) fakadó válság, majd annak viszonylag gyors konszolidálása alapvetően nem alakította át a helyi társadalmat, bár a népmozgalmi adatok az 1990–2001 közötti időszakban negatív irányba fordultak. A folyamatok háttérében ekkor már egyértelműen az évtizedben egyre erőteljesebbé váló *szuburbanizáció*⁹⁶ húzódott meg, ami a várostérség szinte valamennyi településén pozitív migrációs szaldót eredményezett. A lakóhelyi szuburbanizációs folyamatok eredményeként a kisebb települések (változó mértékű) társadalmi nyereségeket könyvelhettek el, amelyek a demográfiai mutatók mellett például a lakásépítések vagy a személyi jövedelemadó változásaiban is megnyilvánultak. A kiköltözők azonban nem veszték el Székesfehérvár szempontjából sem, hiszen a várostérségi népesség nagy része a városban dolgozik, annak szolgáltatásait és intézményrendszerét használja. A rendszerváltozást követő évtized végére Székesfehérváron az előregedés folyamata jelentős mértékben előrehaladt, a születések számának csökkenése, valamint az elsősorban a fiatal családokat érintő szuburbanizáció miatt a gyermekkorúak aránya 15%-ra apadt.

Az említett folyamatok a 2000-es években folytatódtak, dinamikájuk erősödött, a lakónépesség száma 2011-re 100 570 főre *csökkent*. A természetes népmozgalom mutatója egyértelműen negatív irányba fordult, a szuburbanizáció ebben az időszakban is jellemző maradt. A folyamatok együttes hatásaként a város népessége még inkább *előregedett*: ekkor a 60 éven felüliek alkották már csaknem a helyi társadalom egynegyedét, miközben a gyermekkorúak aránya alig haladta meg a 13%-ot (az öregedési index értéke 123,9 volt). Az utolsó népszámlálás óta eltelt években a népesség fogyása töretlenül folytatódott, a helyi társadalom összlétszáma 100 ezer fő alá csökkent (2017-ben a lakónépesség 97 382 fő).

⁹⁶ A szuburbanizációs folyamatokat két településcsoport, a 2004-ben és a 2014-ben lehatárolt nagyvárosi településegységek folyamatainak elemzésén keresztül érzékeltetjük. A 2004-ben lehatárolt (úgynevezett belső) várostérség települései: Csór, Iszkaszentgyörgy, Moha, Pákozd, Pátka, Sárkeresztes, Sárkeszi, Sárszentmihály, Szabadbattyán, Tác, Úrhida és Zámoly. A 2014-es új lehatárolásnál a fentiekén kívül az alábbi települések kerültek a településegységekbe (úgynevezett külső várostérség): Aba, Bakonykúti, Csősz, Fehérvárcsurgó, Füle, Gánt, Isztimér, Jenő, Kincsesbánya, Kőszárhegy, Lovasberény, Magyaralmás, Nádasdladány, Nagylók, Polgárdi, Sárkeresztes, Sárszentágota, Sárosd, Seregélyes, Soponya, Söréd, Sukoró.

Székesfehérvár korszerkezete a természetes és a népmozgalmi folyamatok hatására még inkább az idősebb korosztályok túlsúlya felé mozdult el.⁹⁷

46. táblázat

A lakóhelyi szuburbanizáció főbb mutatóinak alakulása a székesfehérvári várostérségben 1990 és 2011 között (fő és db)

	időszak	Székesfehérvár	belső várostérség	külső várostérség
lakónépesség változása	1990–2001	–2 612	3 224	2 555
	2002–2011	–5 776	2 330	960
természetes szaporodás	1990–2001	–51	–291	–1 016
	2002–2011	–1 428	–290	–1 636
vándorlási egyenleg	1990–2001	–2 561	3 265	3 041
	2002–2011	–4 348	2 628	2 162
lakásállomány változása	1990–2001	2 546	939	905
	2002–2011	3 655	1 588	1 655

Forrás: KSH T-STAR adatai alapján a szerző saját szerkesztése; az adatok forrása: TeIR

Az *iskolázottság szintjének emelkedése* már az államszocializmusban is dinamikus volt, s a folyamat a tankötelezettség 18 évre emelésével, a felsőoktatás kapuinak kinyílásával stb. tovább folytatódott a rendszerváltozás után. A felsőfokú végzettségűek növekedésének dinamikája Székesfehérváron meghaladta az országos és a megyei értékeket is, a település számára azonban gond a népesség, s kiemelten a kvalifikált népesség megtartása. Hagyományosan a munkanélküli rétegen belül is jelentős arányt képviselnek a *szellemi foglalkozásúak*⁹⁸ (47. táblázat), s a – feltehetően és jellemzően – *Budapestre ingázó* felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya szintén magas.

47. táblázat

A székesfehérvári vonatkozású foglalkoztatottak jellemzői 1960 és 2011 között (fő)

	1960	1970	1980	1990	2001	2011
Helyben lakó foglalkoztatott	29 435	41 668	51 753	52 352	48 493	45 242
Lakóhelyén dolgozó foglalkoztatott	28 012	39 868	48 719	49 009	43 334	37 902
Eljáró foglalkoztatott	761	1 800	3 034	3 343	5 159	6 897
Bejáró foglalkoztatott	7 511	17 249	19 964	19 589	28 214	30 829
Helyben dolgozó foglalkoztatott	37 946	57 117	68 683	68 598	71 548	68 731
Lakónépesség	55 828	79 064	103 571	108 958	106 346	100 570

Forrás: Népszámlálási Digitális Adattár 1869–1970-ig; adatok forrása: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ksh_neda_nepszamlalasok/; KSH népszámlálási adatok forrása: TeIR; az adatok alapján a szerző saját szerkesztése

Ezt a jelenleg is központi problémát érinthetjük a magasan képzett lakosság és a munkaerőpiaci igények ütköztetésével. A székesfehérvári munkaerőpiac foglalkoztatotti igényeinek

⁹⁷ Az öregedési index 2017-ben már 150, miközben az országos átlag 128,5 volt.

⁹⁸ A szellemi foglalkozású álláskeresőök aránya az ezredfordulót követően 30% feletti volt, s több alkalommal megközelítette a 40%-ot. Az országos arány ugyanebben az időszakban a 20%-ot sem érte el.

kielégítésére – sem létszámában, sem strukturális jellemzői alapján – a helyi aktív népesség önmagában nem képes. A hiányzó, döntően a városinál kevésbé kvalifikált, ipari foglalkozású rétegeket (2011-ben 30 829 főt) a *várostérség* egyéb településeiről, valamint a helyi munkaerőpiaci vonzáskörzetbe kapcsolódó (PÉNZES–MOLNÁR–PÁLÓCZI 2014; HARDI 2015), viszonylag közeli városokból, Várpalotáról, Sárbogárdról és Gárdonyból húzzák be a vállalatok. A Székesfehérvárról egyre nagyobb számban eljárók esetében azonban a fentivel éppen ellentétes a helyzet. Legjellemzőbben az egyetemi vagy főiskolai diplomával rendelkezők, s a magasan kvalifikált munkaerőt igénylő munkakörökben dolgozók járnak el nap mint nap másik településre a városból. E területen erősen érvényesül *Budapest elszívó hatása*,⁹⁹ s sokszor az ottani kedvezőbb karrierlehetőség, illetve a fővárosban megszerezhető magasabb jövedelem játszik szerepet az egyéni döntésekben.¹⁰⁰

15.4. Trendek és irányok

A programszinten megfogalmazott célok, de az egyes konkrét fejlesztendő területek és projektek esetében sem történt nagy változás a rendszerváltozás óta eltelt csaknem három évtizedben. Székesfehérvár második, 1997-ben megszületett *gazdasági programja* már azonosította azokat a problémákat és kihívásokat, amelyek a mai napig meghatározzák a város fejlesztési stratégiáinak és programjainak tartalmát. A program alapelveként a konszolidációt, a korábbi időszakban elért eredmények beágyazódását, a következő fejlődési szakasz alapfeltételeinek kialakítását rögzítette. Mindez azt is jelentette, hogy a hosszú távú, fenntartható fejlődés elemei már megtalálhatók voltak Székesfehérváron, ám szükségessé vált az extenzív növekedési szakaszból áttérni az intenzívra, amelyben a *regionalitás* (másképpen fogalmazva: az együttműködés) és az *innováció* stratégiai irány, kulcsszavak voltak a meghatározók. Már ebben a korai időszakban is problémaként jelentkeztek a humán erőforrással és a városfejlődéssel kapcsolatos hiányosságok, ami egyrészt a népesség számában és folyamatos csökkenésében, másrészt pedig a gazdaság igényeinek nem megfelelő mennyiségű és minőségű (azaz végzettségű) munkaerő-állományban mutatkozott meg. Ennek megfelelően a célok között szerepelt a lakónépesség növelésének kezdeményezése és támogatása¹⁰¹ mint a várospolitikai hangsúlyos eleme (*Székesfehérvár középtávú gazdaság- és területfejlesztési programja* 1997). A későbbi programok gyakorta ugyanezeket a területeken foglalmaztak meg problémákat és azok megoldását segítő eszközöket, amelyeket aztán a fentieket erősítő olyan egyéb stratégiai irányok és célok is kiegészítettek, mint például a környezetvédelem vagy a minőségi életkörülmények kialakítása (*Székesfehérvár MJV önkormányzat gazdasági programja 2007–2010* 2007; Székesfehérvár MJV IVS 2008).

E sorba illeszkedik a 2014–2020-as uniós tervezési időszakra vonatkozó *integrált településfejlesztési stratégia* is; az alapcél (az ezeréves Székesfehérvár társadalmi-

⁹⁹ A szellemi foglalkozású álláskereső aránya az ezredfordulót követően 30% feletti volt, s több alkalommal megközelítette a 40%-ot. Az országos arány ugyanebben az időszakban a 20%-ot sem érte el.

¹⁰⁰ A 2011. október 1-jei adatok szerint a Székesfehérvárról eljáró 7340 munkavállaló 25,8%-a, 1893 fő dolgozott Budapesten.

¹⁰¹ A legújabb (2019. február) elképzelések szerint a Magyar Honvédség Parancsnoksága Székesfehérvárra teszi át székhelyét. Ez a különböző fejlesztések, szükséges infrastrukturális és intézményi beruházások megvalósítása mellett a várakozások szerint mintegy 9000 fővel növeli majd a város népességének számát.

gazdasági-környezeti életképességének fenntartása vonzó, egymást erősítő gazdasági és lakossági letelepedési célterületként való megerősítése) elérését négy átfogó cél segíti:

- gazdasági: Székesfehérvár európai szinten is számontartott gazdasági erőcentrummá történő fejlesztése;
- társadalmi: Székesfehérvár népességmegtartó erejének megőrzése a társadalmi szolgáltatások és környezet feltételeinek javításával;
- környezeti: Székesfehérvár a városi környezeti és infrastrukturális elemek jó állapotával szolgálja a helyi lakosságot és gazdasági szereplőket;
- területi: Székesfehérvár térségi központi szerepének kibontakozása szolgáltató várossá válás útján (*Székesfehérvár Megyei Jogú Város integrált településfejlesztési stratégiája 2014–2020* 2014).

Az ITS-ek (48. táblázat) megalkotása után, 2015-ben hirdette meg a kormány a *Modern Városok Programot*, amely valamennyi megyei jogú város számára forrásokat biztosít a kormány és a helyi önkormányzat által közösen meghatározott fejlesztésekre. Az egyes székesfehérvári programelemek (összesen hét fejlesztést) tartalmazó 1383/2015. (VI. 12.) Korm. határozat 2015. június 12-én jelent meg. Az MVP-csomagban lefektetett fejlesztések közül négy program (három kulcsprojekt és egy akcióterületi projekt) korábban már szerepelt az ITS-ben, de arra is van példa, hogy az MVP-ben meghatározott fejlesztések projektté formálódva jelentek meg a 2018-ban felülvizsgált ITS-ben. Azonban a *Modern Városok Program* keretében meghirdetett beruházások egyike sem lépett még a megvalósítás útjára.

48. táblázat

Székesfehérvár integrált településfejlesztési stratégiája (2014, 2018) és a Modern Városok Program főbb projektelemei

ITS 2014	MVP 2015	ITS 2018
Nemzeti emlékhelyhez, egykori királyi koronázó bazilikához kapcsolódó látogatóközpont kialakítása		Nemzeti Emlékhely, kőtár, Árpád-ház-kutatóintézet és ideiglenes látogatóközpont megvalósítása
Intermodális csomópont kialakítása		Intermodális csomópont kialakítása
Kórház fejlesztése	Fejér Megyei Szent György Egyetemi Oktatókórház belgyógyászati és onkológiai célú fejlesztése	Fejér Megyei Szent György Egyetemi Oktatókórház belgyógyászati és onkológiai célú fejlesztése
Multifunkcionális rendezvénycsarnok és kapcsolódó úthálózat*	Új multifunkcionális rendezvény- és sportcsarnok	Multifunkcionális sport- és rendezvénycsarnok, kapcsolódó úthálózat
Repülőtér fejlesztése*	Székesfehérvár-börgöndi repülőtér és ipari terület	Székesfehérvár-börgöndi repülőtéri és iparterületi fejlesztés
Királysori fűtőerőmű kapacitásának kitelepítése, városrész rehabilitációja*		Királysori fűtőerőmű kapacitásának kitelepítése, városrész rehabilitációja

ITS 2014	MVP 2015	ITS 2018
Munkaerővonzó képesség erősítéséhez szükséges infrastruktúra (lakókörnyezet) megteremtése*	Középfokú oktatási intézményeket, művészeti és sportfunkciókat is integráló campus kialakítása	Munkaerővonzó képesség erősítéséhez szükséges infrastruktúra (lakókörnyezet) megteremtése
	A Velencei-tó és környezete hatékonyabb turisztikai kihasználását biztosító rehabilitációját, valamint infrastrukturális fejlesztését szolgáló intézkedések	A Velencei-tó és környezete hatékonyabb turisztikai kihasználását biztosító rehabilitációját, valamint infrastrukturális fejlesztését szolgáló intézkedések (hálózatos projekt)
Vitális belváros (akcióterületi projekt)	A város kulturális és turisztikai vonzerejének növelése	Vitális belváros (akcióterületi projekt)
	Zöld Város – Fehérvár Tüdeje program	Zöld Város – Fehérvár Tüdeje program (akcióterületi projekt)

* a projektet ekkor még részleteiben nem dolgozták ki

Forrás: a fejlesztési programok alapján a szerző saját gyűjtése

15.5. A jövő; fejlesztési irányok

15.5.1. Felsőoktatás és gazdasági fejlődés

A gazdaság területén jelenleg a munkaerőhiány, a szakemberhiány és a legújabb ipari forradalom jelentenek a város életében kihívást. A munkaerő utánpótlását a többi dunántúli céghez hasonlóan ukrainai vendégmunkásokkal oldja meg a székesfehérvári nagyvállalatok egy része.¹⁰² A jövőben a város – a minőségi váltás jegyében – az innováció, az *Ipar 4.0* megoldások, az ipari digitalizáció és automatizáció, a digitális technológiák és a robotika területein kíván eredményessé válni. A felsőoktatási intézmények székesfehérvári jelenlétének erősítése, egy *önálló, székesfehérvári székhelyű felsőoktatási intézmény megteremtése* régóta vágyott cél volt. A rendszerváltozás után alapítványi formában megalakult a 2018 augusztusa óta egyetemenként működő Kodolányi János Főiskola,¹⁰³ azonban nem tudta azt a szerepet betölteni, amelyet a város egy helyi felsőoktatási intézménytől remélt. A Szent István-émlékév (2013) keretében megrendezett kihelyezett kormányülésen téma volt a város felsőoktatása is, ami végül egy, a székesfehérvári műszaki felsőoktatás fejlesztéséről szóló kormányhatározat formájában öltött testet. Ennek eredményeként 2014. július 1-jén megalakult az Óbudai Egyetem Alba Regia Műszaki Kara az éppen a városból való kivonulást tervező Nyugat-magyarországi Egyetem Geoinformatikai Kar és az Óbudai

¹⁰² A városban alkalmazott vendégmunkások létszáma az önkormányzat közgyűlésén elhangzott szakszervezeti becslés szerint már több mint 2000 fő (Jegyzőkönyv... 2019). A városi szóbeszéd szerint ukránok jelentősebb számban a Densóban, a Hydrónál és a Videotónnál dolgoznak.

¹⁰³ A főiskola 2016-ban egy szenátusi döntés nyomán Orosházára helyezte át székhelyét. A 2018. augusztus 1-jétől egyetemenként működő intézményen belül Székesfehérvár a művészeti oktatás központjává vált.

Egyetem Alba Regia Egyetemi Központ egyesülésével. Hosszú tárgyalásokat követően 2016 szeptemberétől szintén jelen van a városban a Budapesti Corvinus Egyetem, ekkor hat szakon indult meg az oktatás a *székesfehérvári campuson* (Jegyzőkönyv... 2015). A két egyetem Székesfehérváron egymás mellett helyezkedik el, s ez a szintér alkalmas lehet arra is, hogy megteremtse, szorosabbra fűzze az ipar és a tudomány közötti kapcsolatokat, elősegítse a K+F- és a külföldről származó tudás beépülését a helyi gazdaságba. (A városban működő három felsőoktatási intézményben a hallgatói létszám 2018-ban már meghaladta az 1550 főt.)

Az elmúlt időszakban a gazdasági élet egyéb problémáira és kihívásaira a település különböző szektorainak egyre sikeresebb együttműködése adta meg a választ. Úgy tűnik, az idő és a körülmények mostanában alakultak kedvezően a *triplehelix-modell* megjelenéséhez, működésének azonban az elindult folyamatok egyértelmű jelei. Az önkormányzati közvetítéssel kialakult kapcsolatok egyelőre leginkább a *képzések*, különösen a duális képzés keretében működnek, de már megjelentek a vállalkozások, vállalatok technológiai fejlesztései is az oktatási intézményekben. Az önkormányzat egyelőre kulcsszerepet játszik az együttműködések megteremtésében és működtetésében, azonban a későbbiekben visszaléphet valódi, Székesfehérvár érdekeit szem előtt tartó és azt érvényesítő koordináló szerepébe.

15.5.2. Turizmus és gazdasági fejlődés

Székesfehérvár jövőjét és fejlődését a történelmi városhoz méltó turisztikai és kulturális kínálat megteremtése is biztosíthatná, ami nyilvánvalóan nem választható el az e célt szolgáló rendezvények, programok megszervezése és kellő promotálása mellett az épített *környezet illő kialakításától, az infrastrukturális háttér kiépítésétől*. Mindenekelőtt azonban az irány, a tematika jó és komplex megválasztása szükséges. Ezzel kapcsolatban intő jel, hogy az eddigi két magyarországi Európa Kulturális Fővárosa pályázati kiírás során a város nem tudott olyan koncepcióval előállni, amellyel legalább a második fordulóra jutott volna.

Székesfehérvár történelmi jelentőségének kifejezését célozzák az utóbbi évtizedben kialakított, különösen a *Szent István-emlékévhöz* kapcsolódó rendezvények és programsorozatok, amelyek áttételesen és közvetlenül is illeszkednek a korábbi korszakokban megrendezett emlékévek (1938, 1988) történelmi-szакrális alapokon nyugvó identitásteremtő koncepcióinak és eseményeinek sorába. Minden valószínűség szerint ezt az irányt erősíti majd az Aranybulla kiadásának 800. és a város megalapításának 1050. évfordulója alkalmából megrendezendő 2022-es, valamint az ismét Szent Istvánhoz kötődő 2038-as emlékév is.

Szintén e sorba illeszkedik és a fenti célt szolgálja az *Árpád-ház Program* (2013–2038), amelynek keretében – többek között – ismét megnyílik az esély a *Középkori Romkert – Nemzeti Emlékhely méltó kialakítására* és a történelmi-kulturális örökség bemutatására. Az egykor a koronázásoknak és a temetéseknek is helyet biztosító terület rendezésére az 1980-as évek végétől készül Székesfehérvár, azonban a meghirdetett építészeti pályázatok sora, valamint a kudarc (azaz bontással) végződött, mind ez idáig egyetlen megvalósított terv ellenére, a szakmai, politikai és társadalmi konszenzus hiánya miatt megnyugtató – a romok állagát megőrző és funkcionálisan is megfelelő – megoldást még nem sikerült találni.

Bár Székesfehérvár évtizedek óta próbálkozik a *helyi társadalom identitásformálásának*, valamint a város fejlesztésének szolgálatába állítani történelmi múltját, szellemi és épített örökségét, a turizmus területén jelentős eredményeket nem könyvelhet el. Jóllehet 2014 óta a turisztikai mutatószámok (például vendégek és vendégéjszakák száma) egyértelműen javuló tendenciát mutatnak, tehát a város iránti érdeklődés a városvezetés elképzeléseivel és akaratával összhangban láthatóan megnőtt, ez az országos idegenforgalomból való részesedés terén jelentéktelen előrelépést jelent.¹⁰⁴ A növekedés ellenére tehát látszik, hogy a város nem tud érdemben változtatni azon, hogy turizmusföldrajzi fekvéséből adódóan nagy az átmenő idegenforgalma, s attrakcióival nem tudja hosszabb időre a településre vonzani/a településen tartani a turistákat. A fenti folyamatokat támasztja alá az idegenforgalmi adó alakulása is, amelynek a helyi adókon belüli részesedése kismértékben megnövekedett ugyan az elmúlt években, de továbbra is a legalacsonyabb a nagyvárosok között.

15.6. Összegzés

Székesfehérvár fejlődése nem nevezhető sem egyenletesnek, sem lineárisnak. A kezdeti központi szerepkör a hozzá kapcsolódó sokszínű funkcióval kivételes helyzetű várossá emelte, azonban később jelentősége nagymértékben csökkent. Az ezután következő történelmi évszázadok nem utaltak arra, hogy az ország életében a város még valaha meghatározó szerepet játszhat, azonban a véletlenek összjátéka során a korábbi korszakok talaján mindig újjá tudott éledni a gazdaság (ez történt a második világháború és a rendszerváltozás után is). Ma még nem tudjuk, hogy a jelenlegi gazdasági prosperitás hosszú távon fenntartható-e. Az egyik lehetséges, ugyanakkor a város szempontjából legkedvezőtlenebb fejlődési út, hogy *Székesfehérvár feloldódik a Budapestet körülvevő térségben, az úgynevezett csapágyvárosi övezetben*. Kétségtelen, hogy a főváros árnyéka ránehezül a városra, s évszázadok óta ellentmondásos a távolság/közelség megítélése, megfelelő stratégiával, kitörési pontok meghatározásával azonban el lehet kerülni a nem kívánt helyzetet. Ehhez talán elegendő az, ha a gazdaság megújításán (például az önkormányzat által is megfogalmazott cél, a magas hozzáadott értékű ipari-szolgáltatási tevékenységek bővítése) túl a város próbálja a *történelmi múltat is a fejlődés szolgálatába állítani*, s olyan utat választ, amely a két elem (gazdasági-szolgáltató központ, történelmi város) összeegyeztethető, harmonikus egyensúlyán alapul. A városvezetés elkötelezettsége és akarata e területen 1988 óta egyértelmű, az eredményesség azonban még hiányzik.

Székesfehérvár sérülékenysége a globális pénzügyi és gazdasági válság idején megmutatkozott, s a viszonylag gyors konszolidáció ellenére a városban jelen lévő nagyarányú külföldi működőtőke, illetve a vállalatok ágazati mintázata a jövőben bármikor újra válsághelyzetet teremthet. Az azonban némi biztonságot nyújthat, hogy a város jelenét és jövőjét nem egy óriásvállalat, s nem egy gazdasági ág határozza meg, hanem *számos ágazat közép- és nagyvállalata képviselteti magát a város hét ipari parkjában* (országos szinten itt található az ipari parkok legnagyobb koncentrációja) és egyéb területein, s közöttük

¹⁰⁴ Az országos részesedés 2008 és 2017 között a vendégek számának esetében 0,48%-ról 0,66%-ra, a vendégéjszakák tekintetében 0,42%-ról 0,52%-ra nőtt, de ez még mindig a legalacsonyabb érték a nagyvárosok között.

számos olyan céget is találunk, amelyek évtizedek vagy (a szükséges átalakulás után) akár az államszocializmus óta működnek Székesfehérváron.

A főváros már említett árnyéka a városra számos szempontból rávetül, a demográfiai, munkaerőpiaci, kereskedelmi-szolgáltatási tényezők mellett megtapasztalható ez a kultúra, az idegenforgalom és a felsőoktatás terén is. Már önmagában ahhoz, hogy Székesfehérvárt ne érje további hátrány, határozott elképzelések és irányok kidolgozása, valamint *folymatos érdekérvényesítő tevékenység szükséges*, eredmények eléréséhez pedig elengedhetetlen a helyi érdekeken alapuló, hosszú távú és következetes tervezés, fejlesztés.